

Vruuger op Broekhoven

Jeugdherinneringen van Piet Pijnenburg

Voor Ed.,
K. gr., Piet

VRUUGER OP BROEKHOVEN

JEUGDHERINNERINGEN

van

PIET PIJNENBURG

INHOUD	.
Vruuger op Broekhoven	1
Drie-appelapap	3
De Leij	7
Vuurwerk en eendenkroos	12
De Wouwer	13
Mevrouw Antoinette van Dijk	14
Het Grollegat	15
Bekkensnijden	18
“Hier is Jaap!”	21
Tot op het bot	23
Kerkgebouwen en de Kerk	26
Types op Broekhoven	30
Wormen in de tanden	40

Boodschappen doen	41
D'n Broekwaay	42
Pinda pinda lekka lekka	43
Witte Donderdag	44
Zout in het fietsframe	45
De Vlieghei	48
Burenhulp	50

VOORWOORD

Naarmate je ouder wordt, worden je jeugdherinneringen dierbaarder. Dat geldt niet alleen voor jezelf, maar ook voor leeftijdgenoten die het vroeger eveneens hebben meegemaakt, zeker als ze het inmiddels geheel of gedeeltelijk zijn vergeten.

Maar ook jongeren, die het zelf niet hebben meegemaakt, kunnen geïnteresseerd zijn - of raken – in de lotgevallen in de jeugd van ouders en grootouders.

Daarom heb ik mijn herinneringen aan Broekhoven van tachtig jaar geleden in dit boekje opgeschreven.

Ik hoop dat het u zal interesseren.

Piet Pijnenburg
oud-Secretaris van de gemeente Tilburg.

Zomer 2008

VRUGGER OP BROEKHOVEN

Zo zeggen we dat in Tilburg: óp Broekhoven. We zeggen: in de Reeshof, in De Blaak en in 't Zand, maar óp de Koningshoeven, óp 't Heike en óp Broekhoven.

Broekhoven is een eeuwenoude naam. Het is van oudsher een nat, laag gebied geweest. Dat blijkt uit de naam, want “broek” betekent moerassig gebied, en “hoven” betekent hier velden. Waar ik nu woon, in het zuid-westen van Tilburg, ligt de stad een stuk hoger, want iemand die het kan weten vertelde me, dat daar het grondwater wel twee á drie meter diep zit, en dat is op Broekhoven zeker niet het geval, want ik herinner me nog, dat toen ik als kind in de tuin achter ons huis een kuil groef, op een diepte van nog geen meter al op het modderige gele zand zat. Ik maakte daar taartjes van die ik in de zon te drogen zette.

Ik ben geboren op Broekhoven, in 1920, in het huis dat mijn ouders hebben gebouwd voor ze trouwden. Ik was dus al vóór de oorlog in militaire dienst en heb deelgenomen aan de oorlogshandelingen op het vliegveld Ypenburg bij Den Haag.

Mijn herinneringen gaan terug tot de jaren twintig van de vorige eeuw en voornamelijk over die tijd gaat dit boekje. Ik ben een rasechte Tilburger en kan het dialect spreken als de beste.

Mijn geboortehuis stond aan de Broekhovenseweg, waar nu de blinde muur van de Jumbo is. Die weg ging over in de Beeksedijk, nu Oude Hilvarenbeekseweg. Met “dijk” werden en worden uitvalsweg naar de dorpen aangeduid, zoals de Langendijk naar Rijen, de Rugdijk naar Udenhout, de Oude Dijk vroeger naar Goirle en de Nieuwe Dijk zoals de Bisschop Zwijzenstraat veel vroeger heeft geheten en die via de Broekhovenseweg en de Beeksedijk naar Hilvarenbeek leidde.

Tilburg was in mijn jeugd veel kleiner dan nu. Als mijn ooms en tantes bij verjaardagen van mijn ouders op bezoek kwamen, en dat was altijd te voet - alleen de fabrikanten en enkele andere welgestelde Tilburgers hadden een auto - dan hoorde ik ze mopperen dat het zo ver "buiten de stad" was!

DRIE-APPELEPAP

Even voorbij ons huis kruiste en kruist nog altijd de Groenstraat de Broekhovenseweg. In die straat, die nu geheel bebouwd is, lagen toen zowel links als rechts van de Broekhovenseweg akkers en velden. Mijn speelterrein was het gedeelte van de Groenstraat, vanuit de stad gerekend links van de Broekhovenseweg. Daar ging ik met mijn buurjongens voetballen en ravotten en met mijn vader vliegers oplaten die we “samen” hadden gemaakt.

Door dat gebied liep een sloot, waarop textiel fabrieken afvalwater loosden, wat een donkerblauwe kleur aan het water gaf, zodat die sloten “blauwsloten” werden genoemd.

Het was ook het terrein waar ik als tiener met mijn hond, een Duitse herder, ging wandelen. Ik ging 's-zomers ook vaak naar het kanaal om hem te laten zwemmen en een stok te laten apporteren. Hij was zo gek op zwemmen, dat hij eens in november in het ijskoude water van de Wouwer – zie verder – sprong!

In die tijd waren er nog vrachtschepen die door windkracht werden voortgedreven. Bij de kanaalbrug stond een bord “Zeilen strijken. Vaart verminderen”. Bij windstilte of tegenwind moest het schip gejaagd worden. Dat was met een lang touw om de schouders op het jaagpad langs het kanaal lopend het schip vooruittrekken. Een zeer zwaar karwei, dat ik in de jaren twintig eens een vrouw heb zien doen.

We voetbalden ook op het trottoir van de Broekhovenseweg. De rijweg was toen smaller en de trottoirs dus breder, en parkeerhavens waren er toen nog niet. Ofschoon het aantal autos dat per dag over die weg voorbij kwam op de vingers van één hand was te tellen, was het verboden om op straat te voetballen. Het mocht niet van de politie. Dus als we in de verte een politieagent - algemeen “wout” en ook wel “vethol” genoemd - zagen aankomen, gingen we met de bal

achter de rug, naast elkaar tegen een muur staan leunen tot de wout uit het gezicht was verdwenen.

Op de trottoirs stonden toen nog bomen, esdoorns die in de herfst de bekende vleugeltjes lieten vallen. Die maakten we met de duimen tegen elkaar open, haalden het kleverige zaadje eruit en plakten het vleugeltje op onze neus, waar het een tijdje bleef zitten.

Bomen op de Broekhovenseweg

Een opmerkelijk jongensspel was “drie-applepap”. Dat ging zo: een jongen moest diepgebogen met zijn handen tegen de muur van een van de huizen aan de Broekhovenseweg gaan staan. Een tweede deed hetzelfde met zijn handen op het achterwerk van de eerste, en een derde met zijn handen op het achterwerk van de tweede. Een vierde sprong met een aanloop daarover heen om zo dicht mogelijk bij de muur op de rug van de eerste jongen te belanden. En zo sprongen nog een paar jongens achter elkaar op de ruggen. De dragers moesten dan “drie-applepap, drie-applepap, drie-applepapapap” zingen, en dat drie keer. Hielden ze dat vol, dan hadden ze gewonnen, maar meestal zeeg de draagmuur, zeg maar klaagmuur, met veel misbaar, aanstellerij en gekreun al eerder in elkaar.

Dat spel deden we altijd op zomeravonden, en als het dan wat begon te schemeren hoopte ik, dat ik nog niet naar binnen zou worden geroepen. Die ervaring maakte voor mij het hele spel nog spannender dan het op zich al was.

Er waren ook favoriete kinderliedjes. Een ervan was opmerkelijk:

D'r kwam eenen boer uit Zwitserland
Káádie kadóele kiekedá
Die had eenen ezel aan zijn hand
Laberdi laberda laberdonia
Die had eenen ezel aan zijn hand
Cecilia.

Het liedje bestond verder uit nog een aantal coupletten, maar daar herinner ik mij er nog maar één van:

Snijderke, zei hij, snijderke fijn
Káádie kadóele kiekedá
Wilt gij mij maken een kedelijn?
Laberdi laberda laberdonia
Wilt gij mij maken een kedelijn?
Cecilia

Met “kedelijn” zal wel een kieltje zijn bedoeld. Het zou mij niet verwonderen als het liedje uit Vlaanderen kwam.

Ik heb altijd verondersteld, dat het een Zuid-Nederlands liedje was, maar inmiddels heb ik gemerkt, dat ook mijn vrienden uit de Krimpenerwaard, Amsterdam en De Beemster het kennen!

DE LEIJ

Dicht bij Broekhoven stroomde en stroomt nog altijd een riviertje. De officiële naam ervan is de Nieuwe Leij, maar iedereen noemde en noemt het zonder meer de Leij. Het stroomt vanaf Goirle door het Groenewoud, toen nog een schitterend loofbomengebied met elzenbroekbossen en weidelandschappen, dat later helaas is beschadigd door puin- en vuilstort en andere verstoringen van de vroegere pracht.

Het water van de Leij is niet meer zo schoon als vroeger. Toen zwom er vis in, snoek, voorn en andere soorten, maar door het vuiler worden van het water is de vis verdwenen en is de Leij van vroeger dood water geworden. Ook de bouw van de wijk Groenewoud heeft er geen goed aan gedaan.

In mijn jeugd, toen het Groenewoud en de Leij nog de eeuwenoude schoonheid bezaten, was het daar vooral op zondagmiddagen een gezocht wandelgebied, ook door Tilburgers uit andere wijken van de stad. Het landelijke café "Het Groenewoud" op de hoek van de nog bestaande Groenewoudstraat en "De Beekse Pad" van toen, en café "Vogelenzang" waren gewilde rustpunten.

De schoonheid van de Leij is bezongen door de dichter Henrico Rossieau (1918-1940). Met dank aan de Tilburgse schrijver Ed Schilders vermeld ik het begin van een gedicht van hem:

Nu ligt de avond er. Weer zingen er de bomen
hun eeuwenoude lied. Een koekoek roept zijn naam.
De altijd frisse Ley blijft even helder stromen,
en langs de weg groeit weer de wilde, witte braam.

"De altijd frisse Ley blijft even helder stromen".....
Met weemoed lees ik het.

Later heeft het Groenewoud zijn naam gegeven aan de genoemde nieuwe wijk van Tilburg. Het terugvinden van oude herinneringen is daar vrijwel onmogelijk geworden. Ook oostelijk daarvan, in de buurt van het Sint Elisabethziekenhuis geldt hetzelfde. Oude overgebleven oriënteringspunten zijn daar nog slechts het genoemde riviertje en een opmerkelijk, wit huis aan de Berglandweg met de naam "Huize Broekhoven". Op die plaats of daar dicht bij heeft in de middeleeuwen in het toen moerassige gebied het met een gracht omgeven Kasteel "Broekhoven" gestaan. In de Tachtigjarige Oorlog is dat door Staatse troepen, krijgsvolk van Willem de Zwijger, volledig verwoest.

In de zomer stond het water van de Leij laag. Het was in mijn jeugd nog schoon en helder tot op het witte zand van de bedding, waarop hier en daar waterplanten groeiden. Een spel van de jeugd van Broekhoven was “dokkelen” in de Leij, wat daarin pootjebaden betekende. Ik heb er vaak aan meegedaan.

Ik denk dat het woord “dokkelen” geen dialect is, maar wel alleen in Tilburg werd gezegd, dus beschaafd Tilburgs is. Ik ben van mening dat de bevolking van een stad niet alleen haar eigen dialect, maar ook haar eigen beschaafde spreektaal heeft, waarin dergelijke typerende en beschaafde, maar elders onbekende woorden voorkomen.

In de jaren twintig hebben “spiritusmennekes” aan de Leij gelegen. Het was een spannende gebeurtenis op Broekhoven en gaf wat beroering in de wijk. Het geheimzinnige verhaal dat me als kind werd verteld, was dat daar gevaarlijke mannen lagen, die emmers met spiritus in de zon lieten bleken, waardoor ze die konden drinken en dan daarvan heel dronken werden.

Ik zag een zoon van bakker Vromans eens op een schimmel er naartoe rijden, wat ik een waagstuk vond.

De spiritusmennekes hebben het maar een tijdje volgehouden. Daarna is een eind aan de “distilleerderij” gemaakt. Dat is gebeurd door de “gruunjassen”. Dat was toen nog een aparte gemeentelijke veldpolitie, die groene uniformen droeg.

Een paar honderd meter verder van de Leij vandaan stroomde ongeveer evenwijdig daaraan een tweede Leij, die officieel de Oude Leij heette. Daar werd onder Goirle rioolwater en onder Tilburg het afvalwater van een aantal textielfabrieken op geloosd, die juist daarvoor aan die Leij waren gebouwd. Door al die verontreinigingen stonk ze en was ze de grootste blauwsloot van Tilburg. Ze werd daarom algemeen “de vuile Leij” (“de vùile Laaij”) genoemd. Verderop vloei­de ze samen met de (Nieuwe) Leij. Daarna stroomden ze dus als één, sterk vervuild riviertje naar Oisterwijk, waar dat de Voorste Stroom heet.

Dat veroorzaakte daar toen, waar het deels door de bebouwde kom stroomt, vooral ‘s-zomers een stankprobleem van jewelste. Dat werd zo erg, dat Oisterwijk voor de rechter schadevergoeding van Tilburg eiste wegens onrechtmatige daad. Dat is een jarenlang juridisch gevecht tussen beide gemeenten geworden.

Tenslotte besliste de rechter - heel merkwaardig - dat Tilburg geen onrechtmatige daad pleegde door de Voorste Stroom te vervuilen, maar dat wél deed door geen schadevergoeding daarvoor te betalen. Tilburg heeft dat ook daarna niet gedaan, maar het probleem opgelost door waterzuivering. De uitspraken van de Hoge Raad hebben landelijke bekendheid gekregen als “De Voorste Stroom-arresten”.

Wat ik me ook nog herinner is, dat als Tilburgers, die ‘s-zomers op zondagmiddagen vaak naar Oisterwijk fietsten om daar van de prachtige bossen en vennen te genieten, en dan naar de inwoners daar een opmerking riepen over de stank, prompt te horen kregen dat ze “hun eigen stront” roken!

Nog een speelgelegenheid van de jeugd van Broekhoven was het gebied De Beekse Bergen. Het was een zandverstuivingsgebied, veel kleiner dan de Drunense Duinen, maar wel even mooi. Het lag een eind voorbij “de vuile Leij” en vanuit de stad gerekend rechts van de Beeksedijk. Het grenst nu aan het bekende recreatiepark, dat de naam van dit zandverstuivingsgebied zoals bekend is gaan gebruiken. De afstand erheen was goed te belopen – een kilometer of zes - maar met wat fantasie gaf het toch de indruk, dat je een hele tocht moest ondernemen om eindelijk je vakantiebestemming te bereiken! We kregen van thuis flessen water mee en vermaakten ons uitstekend. Een van de spelen was landveroveren, wat meestal uitliep op flinke worstelpartijen.

Ook als tiener ben ik er nog met schoolkameraden heengegaan. We hadden tentjes meegenomen en ik ook mijn harmonika. Toen ik daarop al een tijdje bij zo'n tentje zat te spelen, kwam de bewoner ervan naar buiten gekropen. Hij maakte het gebaar van geld in mijn hand stoppen en zei: “Alsjeblief menheer, maar wilt u nu wel een tentje verder gaan spelen?”

VUURWERK EN EENDENKROOS

Op weg naar De Beekse Bergen passeerden we op de Beeksedijk de fabriek van Pieter van Dooren, de eerste Tilburgse textiel fabriek die een stoommachine aanschafte. Die machine bestaat nog steeds, maar wordt niet tentoongesteld omdat er onderdelen van zijn gestolen. Maar ze kan toch gerestaureerd worden? Dit unieke, bijna twee eeuwen oude overblijfsel uit de tijd van de textiel moet toch tentoongesteld worden!

De aanschaf had in 1827 plaats gevonden. Dat feit werd honderd jaar later, dus in 1927 feestelijk herdacht. Een van de attracties was een vuurwerk. Dat kregen de mensen toen maar zelden te zien. Half Broekhoven ging er naar kijken, waaronder mijn vader en ik, zeven jaar oud. Het was er zo druk, dat ik alleen maar tegen broeken en rokken stond aan te kijken en mijn vader mij op de schouders nam.

De fabriek van Pieter van Dooren en de villa van de familie stonden waar nu het parkeerterrein van het Sint Elisabethziekenhuis is, in de hoek die wordt gevormd door de Hilvarenbeekseweg en de Leijweg, dichtbij de Leij.

Fabriek en villa hebben in de jaren zeventig moeten wijken voor de uitbreiding van dat ziekenhuis. Dat is toen een hele rel geworden. De gemeente wilde aan de behoefte van het ziekenhuis voldoen, maar daartegen protesteerden de voorstanders van behoud van belangrijke historische gebouwen die aan Tilburg als textielstad herinneren. Dat was toen een van de eerste protesten uit de bevolking tegen de toen bestaande slooplust van het gemeentebestuur.

Na veel geharrewar heeft het gemeentebestuur zijn voorkeur voor de opheffing van de ruimtenood van het ziekenhuis doorgezet.

DE WOUWER

Tussen de Beeksedijk en het terrein van Pieter van Dooren lag een sloot. Opmerkelijk was het, dat die sloot een naam had, namelijk De Wouwer. Veel later heb ik ontdekt, dat dit visvijver betekent. Het is een zeer oud woord en komt van het Latijnse vivarium. Toen vroeger katholieken zich nog hielden aan het kerkelijk verbod om op vrijdagen vlees te eten, waren er mensen die over voldoende grond beschikten, zoals welgestelden en boeren, en een vijver bij hun huis aanlegden om daaruit de vis te halen voor de vrijdagse maaltijd. Die visvijvers werden “wouwers” genoemd. De Wouwer aan de Beeksedijk was dan wel maar een sloot, maar het is zo goed als zeker dat hij een overblijfsel is geweest van een vijver die lang geleden voor dat doel heeft gediend.

De Wouwer was altijd bedekt met eendenkroos. De frater van de zesde klas – ik vertel dadelijk meer over hem – wist dat ik op Broekhoven woonde en liet mij zo nu en dan een jampot van dat kroos meebrengen voor zijn aquarium.

“MEVROUW ANTOINETTE VAN DIJK”

In de jaren twintig deed de radio zijn intrede. Bij mij thuis in 1927. Het was een toestel met spoelen aan de voorkant. Door die ten opzichte van elkaar naar links of rechts te bewegen kon de beoogde zender gekozen en afgestemd worden.

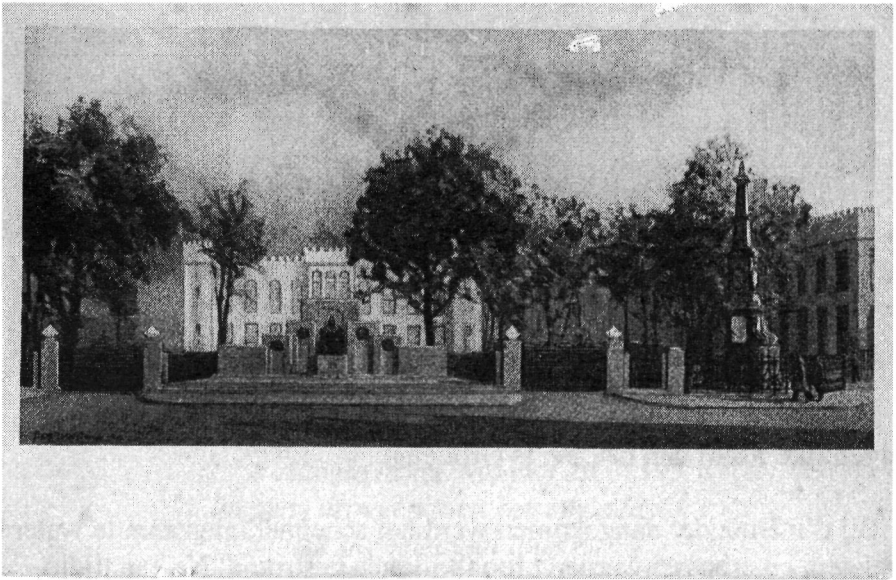
Het apparaat werd op een zondagmiddag thuis op tafel gezet met boven op het toestel een zwarte hoorn met een vorm, gelijkend op die van een kleine sousafoon. We zaten met ons vieren daar omheen. Ik zat er ademloos naar te luisteren. Er kwam een vrouwenstem uit de hoorn. Hoe was het toch mogelijk.... Ik was sprakeloos van verbazing.

Het was de stem van ene mevrouw Antoinette van Dijk, die het kinderuurtje verzorgde. Ze zou voor talloze kinderen in het hele land een begrip worden, want ze is het nog een aantal decennia blijven doen.

Ook de telefoon kwam in die jaren voor het eerst bij sommige mensen in huis. Het eerst bij mensen die een bedrijf hadden.

HET GROLLEGAT

Ik zat op de Sint Dionysiuschool in de Antoniusstraat, een fratersschool dicht bij het Centraal Station, dat toen nog gewoon "station" werd genoemd omdat er nog maar één in Tilburg was. Het schoolgebouw is inmiddels afgebroken. Ik liep er heen over de Broekhovenseweg, de Zwijsenstraat (die toen nog niet Bisschop Zwijsenstraat heette) en langs het nu verdwenen monument van Zwijsen. Achter dat monument lag een mooie vijver, omgeven door hoge bomen, en daar weer achter het Koninklijk Paleis, waarin toen de Rijks-HBS - de eerste van Brabant - was gevestigd. (niet Paleis-Raadhuis, omdat er al sinds 1972 geen raadsvergaderingen meer in worden gehouden).

Vervolgens liep ik tussen de Heikese kerk en de inmiddels verdwenen kruidenierswinkel van Bronsgeest door, en via de Monumentstraat en de Telefoonstraat naar de Antoniusstraat. Dat was een afstand van ruim tweeëneenhalve kilometer. Die liep ik twee keer per dag op en neer, want op school je boterham eten, zoals nu heel gewoon is, bestond toen nog lang niet. Als ik in het middaguur thuis de maaltijd nauwelijks door mijn keel had, moest ik al weer opstappen.

Ik liep dus zo'n elf kilometer per dag. Ik moet er nog wel eens aan denken, als ik nu in de krant lees over parkeerproblemen bij scholen, als ouders hun kinderen met de auto bij de school afleveren en later weer ophalen. Dan was het voor ons vroeger wel een stuk zwaarder, maar in elk geval heel wat gezonder dan voor veel jeugd van tegenwoordig. Ik heb op school dan ook nooit een dikke medeleerling gezien

De frater in de zesde klas had een aquarium in zijn klaslokaal staan. Eens had hij een groot schepnet gemaakt van een ijzeren hoepel, met daaraan als net een oud glasgordijn en dat alles aan een lange stok. Op een vrije middag nam hij ons met dat schepnet mee naar d'n Buunder, zoals bekend een ven in Moerenburg dat zijn naam dankt aan het feit dat het een bunder (een hectare) groot is. Het is een oud overblijfsel van de daar dichtbij stromende Leij, die vele eeuwen lang elk jaar in het natte seizoen overstroomde, waardoor op verscheiden plaatsen daarlangs putten en vennen zijn overgebleven, waarvan de meeste inmiddels helaas volgestort zijn.

De naam "d'n Buunder" is door de volksmond ontstaan. De eigenlijke naam van het ven is Grollegat.

Bij d'n Buunder aangekomen werd het schepnet langzaam te water gelaten, en erboven werden broodkruimels gestrooid. Na een tijdje

wachten werd het schepnet met kracht opgehaald en bleek het vol waterdierpjes te zitten. Visjes zoals stekelbaarsjes werden in een emmer meegenomen om in het aquarium te worden gezet en al het andere spul ging nog levend en wel weer terug d'n Buunder in.

1930

*Aan de oever van de Leij.
Jongens droegen toen een stropdas!
(Ik sta helemaal links)*

BEKKENSNIJDEN

Op weg naar school passeerde ik De Markt. Dat was toen nog een plein geplaveid met kinderkopjes, aan de lange kant van de Heikese kerk. Op 28 oktober 1944, daags nadat de Schotten Broekhoven hebben bevrijd, heb ik erop staan kijken en luisteren naar een parade door een orkest van Schotse Pipers.

Op De Markt werd vrijdagmorgens markt gehouden, waar ook de boeren uit de omgeving van Tilburg de waren van hun land en vee te koop aanboden. Op zekere dag is daar iets griezeligs gebeurd. Dan bedoel ik niet, dat daar wel eens graafwerk werd verricht waarbij botten en schedels boven kwamen, en een paar dagen op de zandhopen bleven liggen, van overledenen die daar lange tijd voordien waren begraven, toen De Markt nog een kerkhof was. Nee, ik bedoel iets anders.

Broekhoven was in mijn jeugd berucht als een wijk waar vaak gevochten werd. Bijvoorbeeld als ik 's middags na school door de Zwijzenstraat naar huis liep, passeerde ik een zijstraatje daarvan, de Oude Kerkstraat, een achterbuurtje dat inmiddels is verdwenen, maar dat toen berucht was wegens de vechtpartijen die er zo nu en dan plaats vonden. Ik heb nog steeds op mijn netvlies de blanke sabels, die ik vanuit de Zwijzenstraat boven de volksoploop zag uitkomen, als de politie of de marechaussee er weer eens mee op los sloeg. Ik liep dan hard naar huis om mijn moeder te vertellen dat er weer gevochten werd.

Ook op andere plaatsen in de wijk vonden vaak vechtpartijen plaats. Het waren meestal dezelfde vechtjassen, inwoners van Broekhoven. Hun namen lagen op ieders tong. Het gebeurde vaak op het eind van de middag. Dan kwamen ze elkaar tegen in een of ander café, en de alcohol zorgde ervoor om het met elkaar en met anderen aan de stok te krijgen. Dan gingen ze niet als schoolmeisjes met elkaar om. Ze sloegen er op los, in het café en erbuiten, en niet zelden werden daarbij messen getrokken. En elke keer weer leverde het vechtpartijen met de politie of de marechaussee op.

Het begon meer dan eens in een café in de Zwijsenstraat. Daar is ooit een van die vechtjassen “de bek gesneden”, een vorm van schoonheidsspecialisme die vroeger en de tijden voordien niet ongebruikelijk was. Het bestond uit een jaap met een mes van het ene oor tot het andere.

Weer moest de politie eraan te pas komen, die onder anderen het slachtoffer arresteerde en meenam naar het politiebureau. In het ziekenhuis werden zijn wonden verzorgd en van pleisters voorzien.

En nu ga ik met u terug naar de vrijdagse markt. Daar stond het slachtoffer de volgende dag een sigaret te roken, en liet de griezelende omstanders zien, hoe de rook vanonder de pleisters vandaan door zijn wangen naar buiten kwam.

Later is de man zich rustiger gaan gedragen. Hij was toen arbeider bij het bouwbedrijf van Sjel Bedaux, tegenover De Volt aan de Nieuwe Goirleseweg – nu Voltstraat - op Broekhoven. Dat was de vader van mijn latere vriend de bekende architect Jo Bedaux. Ik ben als kind de man nadien nog meer dan eens tegengekomen, waarbij mijn ogen telkens als door magneten naar de littekens op zijn wangen werden getrokken.

Broekhoven heeft aan de vechtpartijen nog jarenlang een slechte naam overgehouden.

Door het bovenstaande is misschien bij de lezer de indruk gewekt, dat de misdaad in die tijd heviger en meer verbreid was dan nu, maar dat is dan een vergissing. Ofschoon in de tegenwoordige tijd de welvaart zeer veel groter is, is nu de misdaad veel verbreider en harder geworden dan in de besproken tijd. Ondanks het feit dat toen het grootste deel van de bewoners het met zeer veel minder moest stellen en velen in armoe leefden, was toen de misdaad minder hevig en minder verbreid. Er werd ook toen ingebroken, vooral in de Kerstnacht als de bewoners de nachtmis bijwoonden en hun woningen dus onbewaakt waren - en het dan in de kerk zo druk was, dat veel kerkgangers een stoel, lopend met de zitting op hun hoofd, meebrachten! - maar de kwalijke roofovervallen in huis met mishandeling van de bewoners, zoals nu vaak gebeurt, kwamen toen niet voor. Overvallen op straat, als tasjesroof, gebeurden evenmin. Ook de georganiseerde misdaad bestond in ons land nog niet. Hetzelfde geldt voor de overlast, de vernielingen en misdrijven door jeugdigen. Er waren veel minder vuurwapens en die werden dan ook bij misdrijven veel minder gebruikt dan nu. Als er diefstallen plaats vonden was dat vaak uit armoe, terwijl tegenwoordig veel meer ingebroken wordt en andere misdrijven worden gepleegd, niet uit armoe maar om aan drugs te komen en ook uit louter liederlijkheid en luiheid om een vak te leren en met werken een eerlijke boterham te verdienen.

Wat dat betreft is de maatschappij er veel slechter op geworden.

“HIER IS JAAP!”

Er werd in die jaren vaak op straat gevent. In de tijd van de asperges reed elk jaar een daarmee geladen paardenkar over de Broekhovenseweg. De verkoper prees zijn waar aan met: “Echte Bergen op Zoomse asperges!!”. Er was toen nog zo weinig lawaai op straat, dat zijn roep gemakkelijk tot in de huizen doordrong.

In de aardbeientijd kwam hij met die vruchten op dezelfde manier langs en riep dan: “Echte Bredase aardbeien!!”.

Ook reed 's-zomers een man te venten met een karretje met verse bokking om in de pan te bakken. Die vis werd “jaap” en “gebakken jaap” genoemd. De man riep: “Hier is jáááp!”, maar in een merkwaardige mineurstemming (mi fa sol).

Er werd ook met olie voor olielampen gevent. Het gebeurde door een man met een hondenkar, toen nog een bekend vervoermiddel. Het werd “bronolie” genoemd naar de oliebronnen waaruit het werd gewonnen. Ook werd dat woord verbasterd tot “bromolie”! De olie werd uitgedoten uit een halve meter hoge vierkante kan met een schenkpipje aan de bovenkant.

In najaar en winter kwam 's avonds tegen etenstijd een man langs de huizen die mosselen ventte. Die zaten in een juten zak die op de bagagedrager van zijn fiets lag, die hij aan de hand over het trottoir voortduwde. De man riep “Mosselúúúh!”. Mijn moeder kocht ze nogal eens. De hoeveelheid werd per kop gemeten. Dat was een ijzeren pot met een inhoud van 1 liter.

Terwijl ik het schrijf krijg ik weer dat heerlijke gevoel van de gezellige winterse vooravonden met gekookte mosselen, waar ik toen al van hield.

Meer dan de vooravond maakte ik trouwens nooit mee, want ik moest elke dag - met veel gemopper en grote tegenzin – om half acht naar bed.

Ook werden oude kleren en lappen opgehaald door mensen die er nog een paar dubbeltjes mee wisten te verdienen.

TOT OP HET BOT

Als het 's-winters had gevoren en het ijs leed – wat toen vaker voorkwam dan nu - gingen Tilburgers die meer aan de westkant van de stad woonden, schaatsen op het ven De Halve Maan onder Nieuwkerk, voorbij Goirle. Door Tilburgers die meer aan de oostkant van de stad woonden werd op d'n Buunder geschaatst. Maar Broekhoven schaatste op het Bankven in het landgoed Gorp en Rovert. Ik ging dan met mijn zes jaar oudere zus en haar vriendinnen mee, allemaal op de fiets.

Ik moest mij wel elke keer vermannen, omdat ik toen al geen liefhebber van kou was. Nooit zal ik dan ook de ellende vergeten van de terugtochten op de fiets in het donker en met de noordoostenwind op kop. Telkens verkleumd tot op het bot kwam ik thuis.

In Tilburg was toen een IJclub. Die gebruikte als schaatsbaan een bevroren ondergelopen weiland. Ook op die ijsbaan zijn we wel eens gaan schaatsen, maar we gaven toch de voorkeur aan het Bankven, .

DE MOLEN VAN SCHRAVEN

Waar nu de kort na de Tweede Wereldoorlog aangelegde Ringbaan-Zuid de Broekhovenseweg kruist, stond de korenmolen van Schraven-Eijsbouts. Ik heb er vaak gespeeld. De jongste zoon Johan was namelijk mijn beste vriendje. Zijn jongste zusje Jet is later de moeder van Ivo de Wijs geworden.

De molen was midden negentiende eeuw gebouwd. Het is bijzonder jammer dat hij midden jaren tachtig van de vorige eeuw is afgebroken. Hij stond voor de aanleg van de Ringbaan-Zuid niet in de weg. Daarvoor is hij dus niet afgebroken. Wel miste hij later zijn kap en wieken, maar de molen had gerestaureerd kunnen worden. Tilburg had sinds de jaren zeventig – door de rel rond de afbraak van de fabriek van Pieter van Dooren – een Monumentenverordening gekregen. Men zou verwachten dat sindsdien de monumenten beschermd waren, maar dat ging wel eens mis, zoals met die molen. De familie Schraven wilde namelijk in de jaren tachtig haar molen op de Monumentenlijst geplaatst zien, maar het gemeentebestuur had andere bedoelingen met de grond en heeft het geweigerd.

Het was de laatste molen van Tilburg. Heel jammer dat toen nog bij de gemeente te weinig belangstelling bestond voor het behoud van zulke interessante, de stad verfraaiende gebouwen. Vooral als men nu ziet, welke bebouwing er voor in de plaats is gekomen en die evengoed op een andere plaats gebouwd had kunnen worden.

KERKGEBOUWEN EN DE KERK

Een paar honderd meter stadwaarts van de molen vandaan stond de kerk van Broekhoven II. Ik heb haar eind jaren twintig, telkens als ik naar Schraven liep, zien bouwen. Inmiddels is ze al weer afgebroken.

Vóór de bouw van die kerk stonden daar, een klein eindje van de weg af, houten noodwoningen. Net zoals na de Tweede Wereldoorlog was er ook na de Eerste Wereldoorlog woningnood. Een van de voorzieningen in het woningtekort bestond in het rond 1920 daar bouwen van die houten noodwoningen.

Ouder dan de kerk van Broekhoven II is de nog bestaande kerk van Broekhoven I. Het is een schepping van de bekende Tilburgse architect Jan van der Valk. Vaak ben ik op de bakstenen leeuwen terzijde van de trap geklommen.

Het was onze parochiekerk. Ik ben er gedoopt en gevormd, heb er mijn eerste en plechtige communie gedaan en heb er ontelbare godsdienstoefeningen bijgewoond. Ik hoop dat het nut heeft gehad, maar inmiddels heb ik daar een hard hoofd in gekregen.

Over de rooms-katholieke godsdienst in mijn jeugd zou ik een boek kunnen schrijven. Om er enige indruk van te geven vermeld ik enkele willekeurig gekozen voorbeelden.

Het gebeurde op een zondagmiddag. Terwijl mijn moeder zat te breien kwam een kapelaan op bezoek. Tijdens het gesprek vroeg ze hem of breien “slafelijke arbeid” was. Dat was werk wat vele eeuwen geleden slaven moesten verrichten, en dat soort werk had de Kerk op zondag verboden. Het antwoord van de kapelaan was, dat volgens de Kerk haken geen slafelijke arbeid is, maar breien wel, zodat dat op zondag verboden is.

Tijdens de drie dagen voor de Grote Vasten, de carnavalstijd, wanneer in Bergen op Zoom, Breda en Den Bosch uitbundig en gezellig carnaval wordt gevierd, moesten wij Tilburgers ‘s avonds naar het “Veertig-uur-gebed” in de kerk. Dan stond “Ons Heer”, dat was een hostie, drie dagen lang in een monstrans op het altaar. Elke avond was er een lange kerkdienst, waarin we moesten bidden voor “de zonden die in de carnavalsteden werden bedreven”. Bergen op Zoom was de grootste boosdoener, want daar mochten de carnavalsvierders gemáskerd op stráát lopen en dat maakte het gevaar van onkuis gedrag nog erger dan het tijdens carnaval al is.

O!, die onkuisheid... De kerkvader Augustinus, die het in zijn jonge jaren behoorlijk bont had gemaakt, heeft later geschreven dat sex onrein maakt, wat de Kerk overnam. Daarna moesten priesters ongehuwd blijven. De latere kuisheidsvoorschriften zijn dus alle door óngehuwde mánnen bedacht.

Enkele voorbeelden daarvan: een bevalling maakte de vrouw onrein, zodat ze na het kraambed als reinigingsritueel een “kerkgang” moest maken.

Later mochten verloofden, ook tijdens logeren, niet “onder één dak slapen”.

Nog later zou de Kerk een bepaald verbod zelfs voor gehúwden afkondigen. Het gevolg was, dat gezinnen met tien, twaalf kinderen een normaal verschijnsel was, maar er ook gezinnen waren met zestien, zeventien kinderen. Zulks tot uitgesproken tevredenheid van de parochiegeestelijkheid.

In de jaren dertig werden wij, achttien-, negentienjarige leerlingen van het Sint Odulphuslyceum door de priester-moderator streng gecontroleerd op overtreding van drie verboden: dansles krijgen, gemengd zwemmen, en “een meisje hebben”. Alles ter voorkoming van onkuisheid. Een van mijn klasgenoten die op dansles was, heeft daar ernstige moeilijkheden door gekregen. Een meisje hebben – wat toen onder anderen met mij, in het geheim!, het geval was – was de zwaarste overtreding van de drie. Op schóól hebben wij liegen geleerd.

Toen ik als zevenjarige voor het eerst naar de lagere school ging mochten wij geen kniekousen dragen. Dat was te bloot. De moeders klaagden over het vaak moeten stoppen van gaten in de knieën van onze lange zwarte kousen. Een paar jaar later is het verbod ingetrokken

Toen ik als tienjarige in het inmiddels verdwenen zwembad aan de Ringbaan-Oost zwemles kreeg en ook later, moesten jongens en mannen een volledig zwempak dragen. Enkel een zwembroek was eveneens te bloot.

Later werd voor vrouwen het dragen van tweedelige badkleding verboden. Dat leverde voor de dames het niet geringe probleem op, welk van de twee delen ze thuis moesten laten.

De gemeenteraad van Tilburg wilde niet voor de Kerk onderdoen en nam rond 1950 in de Algemene Politieverordening een bepaling op, dat twee personen “van beiderlei kunne” niet samen op een wegberm mochten zitten. De landelijke pers viel met scheldwoorden als “middeleeuwse zedenmeesters” en “kuisheidsridders” over Tilburg heen, waardoor de toen nog bestaande naam van onze stad als achter lopend, jammer genoeg nog werd verergerd.

De naam “het donkere zuiden”, die boven de rivieren toen algemeen en jarenlang aan het zuiden werd gegeven, was terecht.

In de jaren zestig ontplofte de spanning tussen enerzijds de leer, de overdrijvingen en de strenge, deels zelfs onbegrijpelijke voorschriften van de Kerk, en anderzijds de groeiende weerzin en weerstand daartegen van veel kerkleden. Velen verlieten de Kerk, welke uittocht nog altijd gaande is.

Kerkgebouwen kwamen leeg te staan en werden afgebroken - zoals met Broekhoven II is gebeurd - of werden voor andere doeleinden in gebruik genomen.

Als de jongere generatie - die nú al merendeels niet naar de kerk gaat - binnen uiterlijk dertig jaar in de plaats van de oudere generatie van nu zal zijn gekomen, zal er – zeker in ons land - nog maar een klein Kerkje over zijn.

TYPES OP BROEKHOVEN

We woonden schuin tegenover het café van Horrevorts-Kolen, dat in de volksmond "Bet Kolen" werd genoemd. Nu heet het café officieel zo en staat haar naam op de gevel.

Broekhovenseweg hoek Groenstraat

Ik heb Bet goed gekend. Ze was een vriendelijke vrouw en knap van uiterlijk, maar ongelooflijk dik. Haar man Willem Horrevorts, kende ik nog beter, want die had achter het café een boerderij en kwam elke dag bij ons melk bezorgen. Net als bakker Toon Vogels – wiens bakkerij aan het Piuspark stond - kwam hij daarvoor altijd achterom en de keuken in, waar hij op de deurmat met zijn melkbus en litermaat de gewenste hoeveelheid melk uitschonk. Altijd werd dan door hem en ook door de bakker een praatje met mijn moeder gemaakt.

Tegenwoordig zijn dikke en véél te dikke mensen geen bijzonderheid meer, zoals de NOC'NSF-voorzitster - het boegbeeld van de sport in Nederland! - maar in de tijd waarover ik schrijf hadden de mensen te weinig geld - en later in de oorlogstijd ook nog te weinig eten - om dik te worden. Bovendien hadden ze veel meer lichaamsbeweging dan nu, omdat alles te voet of op de fiets moest gebeuren. Maar Bet vormde een uitzondering en was zéér dik. In mijn kindertijd heb ik in het café gezien dat ze op twee stoelen tegelijk moest zitten, en er waren deuren in haar huis, waar ze niet doorheen kon.

Een bekend type op Broekhoven was ook Jan van Raay. Hij had een witte knevel en puntbaard en was een vrolijke man. Ik meen me te herinneren, dat hij nog een tijd heeft gewerkt aan het graven van het Wilhelminakanaal, dat in 1923 in gebruik werd genomen, maar zeker heeft hij bij de Spoorwegen gewerkt. Daar is in 1903 een landelijke staking uitgebroken. De lonen bij de Spoorwegen waren niet slecht, maar er waren maandenlange perioden waarin er geen werk was en geen loon werd uitbetaald.

Sociale voorzieningen zoals werkloosheids-uitkering bestonden niet. En de vakbeweging was nog lang niet zo machtig als nu. Dus de arbeiders moesten zelf maar zien hoe ze tijdens die lange perioden van werkloosheid aan de kost moesten komen. Wel bestond een kerkelijke Vincentius-vereniging, die met de bijdragen van meer welgestelden enige bijstand kon verlenen, maar die was ontoereikend.

De stakers trokken aan het kortste eind en werden allemaal ontslagen. Jan van Raay was een van hen. Hij heeft daarna geprobeerd de kost te verdienen met harmonika spelen. Hij woonde in een van de houten noodwoningen waarvan hierboven sprake was. Meer dan eens heb ik hem, zittend voor zijn houten woning op zijn harmonika zien oefenen.

Nog een type was "Kiske de Paoter". Hij was een goedaardige man. Zijn bijnaam dankte hij waarschijnlijk aan zijn gewoonte om lange plechtige betogen te houden tegen iedereen die hij daarvoor te pakken kon krijgen. Alsof hij een pater was.

*Kiske de Paoter
met een tuil kruidnagels*

halve cent), de stuiver (vijf cent), het dubbeltje (tien cent) en het kwartje (vijfentwintig cent). Om een indruk te geven van de waarde van het geld: “vur ‘ne cent kóópen”, waar ieder kind heel blij mee was, was een algemeen begrip voor het mogen kopen van een snoepje in een “snoepwinkeltje” die er toen waren. Meer dan eens heb ik met een cent, die ik van mijn grootmoeder had gekregen, daarvoor in het winkeltje van Jaanske Stalpers in de Langestraat gestaan, waar je met je vinger door een afscheiding van kippengaas heen, mocht aanwijzen welk snoepje je wilde hebben dat op een van de bordjes lag.

Nog een voorbeeld: toen ik elf jaar was kocht een jongeman die met mijn zus “scharrelde”, voor mij een ijsco van een dubbeltje. Dat was een ongelooflijke traktatie. Ik had van mijn ouders nog nooit een ijsco van meer dan twee cent gekregen.

Zo lijkt het alsof we – zoals Wieske - toen met veel minder tevreden moesten zijn dan nu. Maar men moet er rekening mee houden, dat de waarde van het geld van toen - naar mijn schatting - met ongeveer twintig vermenigvuldigd moet worden, om die te kunnen vergelijken met de waarde van nu. Wel leden toen veel meer mensen armoede dan nu.

Nog een vaste figuur in het straatbeeld van Broekhoven was een straatveger. Hij was een broer van een van de vechtersbazen die de bijnaam “de Witte” had wegens de kleur van zijn kuif. Er waren toen nog geen vuilniswagens. De straatvegers reden een ijzeren karretje. Deze man had tot dagelijkse taak, elke middag de straatgoot van de Broekhovenseweg te vegen, maar dan alleen het stuk tussen de kerk van Broekhoven I en de Groenstraat. Een karwei dat in een paar uur geklaard kon worden, maar hij mocht er de hele middag over doen, zodat hij met zijn overvloed aan tijd geen raad wist.

Hij loste dat probleem op door om de haverklap "uit te rusten" en naar de blauwe lucht te staren. Als iemand er iets van zei, kon hij flink van zich afbijten.

Een man die "het mosterd-menneke" werd genoemd ging langs de huizen om mosterd bij zijn klanten te bezorgen en droeg daarvoor een houten tonneke, voorzien van prachtig gepoetste koperen banden, waaruit hij de gewenste hoeveelheid mosterd schepte. Hij was klein van stuk en droeg altijd keurige "zondagse" kleren.

Een wekelijkse gast was Baudje, een visboerke uit Arnemuiden. Hij was op de bekende Zeeuwse manier gekleed en droeg een juk, waaraan twee manden bungelden, gevuld met krabben, garnalen en alikruiken, die hier kneukels worden genoemd – weer zo'n niet-dialectisch woord dat tot het beschaafd Tilburgs hoort. Hij kwam elke vrijdag - de roomse visdag - met de trein naar Tilburg om daar op zijn bekende adressen zijn waar te verkopen.

In die tijd heeft ook ene Pierre Dietz op Broekhoven rondgelopen. Hij liep met een onvoorstelbaar ongelukkige beweging, waarbij zijn hele bovenlijf bij elke stap naar achteren sloeg. Het was zo'n akelig en meelijwekkend gezicht, dat hij er geld mee uit de zak van medelijdende burgers klopte.

Later is hij ontmaskerd als een simulant en oplichter. Hij bleek onder zijn kleren een zelf gemaakt leren tuig te dragen, waardoor hij gedwongen werd die rare bewegingen te maken. Mijn vader vertelde, dat hij hem door de politie had zien opbrengen. Toen had Dietz zijn tuig niet meer aan, maar liep er nog steeds naar. Hij was blijkbaar zo aan zijn rare bewegingen gewend geraakt, dat hij niet anders meer kon lopen.

WORMEN IN DE TANDEN

Toen ik een jaar of twaalf was, stond ik eens op de markt die 's zaterdagsmiddags op het Piusplein werd gehouden, te kijken naar een koopman – geen Zuiderling - die staande op een kist zijn waar aanpreeft. Het was een middel tegen tandpijn. Zijn verkooppraatje hield in, dat die pijn veroorzaakt wordt door een worm in de tanden en kiezen. Ter bestrijding daarvan preeft hij zijn poedertje aan, dat een tijdje in de mond moest worden gehouden, waardoor de worm uit de zieke tand zou komen.

Een man – ongetwijfeld een handlanger – stak zijn hand op en was bereid de proef te ondergaan. Hij kreeg een poedertje en deed het in zijn mond. Nadat de wonderdokter nog een tijd had uitgeweid over de kracht van zijn wondermiddel, spuwde de man de inhoud van zijn mond op een papiertje dat hem werd voorgehouden. Vervolgens viste de koopman met een pincet iets wits daaruit op, wat voor een worm moest doorgaan en uiteraard vooraf in het poeder was gestopt. In die tijd droegen alle mannen een hoed - kijk maar naar tv-beelden van interland-voetbalwedstrijden uit de jaren dertig. Hij zette de zijne af en zei, dat hij die eraan zou opofferen. Hij legde de “worm” op de band van zijn hoed en toonde die zo aan de toeschouwers.

Ik vertel u geen verhaal uit de middeleeuwen, maar uit de vorige eeuw.

BOODSCHAPPEN DOEN

Mijn moeder liet mij alle boodschappen doen. Zo liet ze mij rustig, op en neer vier kilometer lopen om een ons vlees te kopen bij slager Ooms aan het Piusplein, in het trapgevelhuis waarin nu het Italiaanse eethuis “Da Páolo” is gevestigd. En dat liet ze me doen, omdat ze die slager beter vond dan de twee die ik onderweg voorbij moest lopen!

Eens stond de winkel weer vol volk en dan kon ik mijn woorden moeilijk uitbrengen.

“Een ons ham alsjelief”.

Die smeerlap van een slagersknecht vroeg:

“Gesnijd of gesnejen?”.

“Gesnejen, menheer”.

Nog klinkt het gelach van de volle winkel in mijn oren.

“D’N BROEKWAAY”

Tweede helft jaren twintig heeft Tilbug voor het eerst een stadsbus gekregen. Die bussen waren donkerblauw van kleur en van het merk Brockway.

De mensen spraken het uit als “Broekwaay”. “We gaon mee d’n Brockwaay”!

“PINDA PINDA LEKKA LEKKA

Als je maar vijf centen biedt”.

Dat was een liedje over de “pindammenekes”, die in de jaren dertig verschenen. Het waren gedroste Chinese zeelui. Ze verdienden de kost door op straathoeken zwijgend hun waar aan te bieden. Dat waren “pindas”, platte koekjes van olienootjes in stroop, die op een blad lagen dat met een touw om hun nek werd vastgehouden.

Hun nakomelingen zijn later de exploitanten van de eerste Chinese eethuizen geworden.

WITTE DONDERDAG

Een van de slagers die ik onderweg moest voorbij lopen was slager Van der Borch in de Piusstraat, ter hoogte van het Piuspark. Op Witte Donderdag, de donderdag voor Pasen, was het vroeger gebruik dat de slagers van hun etalage en sommigen zelfs van hun hele winkel een bijzonder schouwspel maakten, zelfs met levensgrote poppen en met teksten die betrekking hadden op de Tilburgse gemeentepolitiek. Veel Tilburgers gingen dan 's-avonds na de dienst in de kerk daarnaar kijken. Zo ook mijn ouders met mijn zus en mij. De uitstallingen bij slager Van der Borch, inmiddels verdwenen, en van slager Lejeune in de Willem II-straat, nog altijd bestaand, werden door het publiek en door "Het Nieuwsblad van het Zuiden" – toen had Tilburg nog een eigen krant.... - elk jaar algemeen de aardigste gevonden.

Wat jammer, dat dit en sommige andere aardige gebruiken zijn verdwenen. Zoals "Koojsje Koojsje", waarbij kinderen in de kleren van hun ouders langs de huizen gingen en een merkwaardig liedje zongen ("Koojsje Koojsje is mijn naam" enz.). Ik heb er volop aan meegedaan.

Tot mijn verbazing heb ik later – in het tijdschrift "De Kleine Meierij" - gelezen, dat het ook op de Waddeneilanden een volksgebruik was, of misschien zelfs nog is!

ZOUT IN HET FIETSFRAME

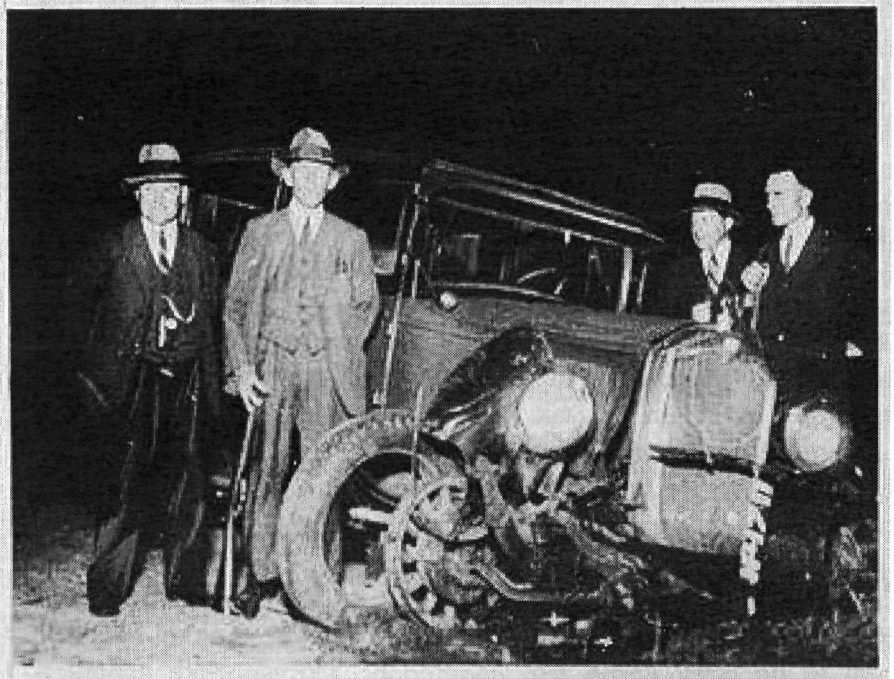
Al in de negentiende eeuw, maar vooral in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw werd gesmokkeld dat het een lieve lust was. Het kwam voor in heel Brabant aan de kant van de Belgische grens. Het gebeurde uit armoede, door werkloosheid en lage lonen. Protestacties tegen de slechte levensomstandigheden kwamen onder de van aard gemoedelijke Brabantse bevolking weinig voor (wel boven de rivieren). Ze zocht eerder een uitweg in smokkelen. Nu dit uit nood geboren was, bestond daar bij de medeburgers begrip voor. Het is immers slechts ontduiking van invoerrecht en werd niet als een ernstig vergrijp beschouwd.

In de negentiende eeuw was zout de voordeligste smokkelwaar geweest. Dikwijls per fiets met het zout verstoep in de buizen van het fietsframe. Het kwam zo vaak voor, dat "op zout uitgaan" toen zelfs de algemene naam voor smokkelen was geworden. Later werden ijzer, suiker, koffie en garens de smokkelwaar. Daarna werd het voordeliger om vee en boter te smokkelen en dat bleef zo tot zelfs in de jaren vijftig.

Toen in het begin van de jaren twintig de werkloosheid toenam, nam ook de smokkelarij weer toe. De boter- en veesmokkel beleefde vooral in de jaren dertig een hoogtepunt. Omvangrijke aantallen koeien werden naar België gesmokkeld en Belgische varkens, margarine, shag, maar ook wapens kwamen in grote aantallen mee terug. De regering vroeg zich af wie in ons land zoveel wapens wilde hebben. De verdenking viel op de NSB.

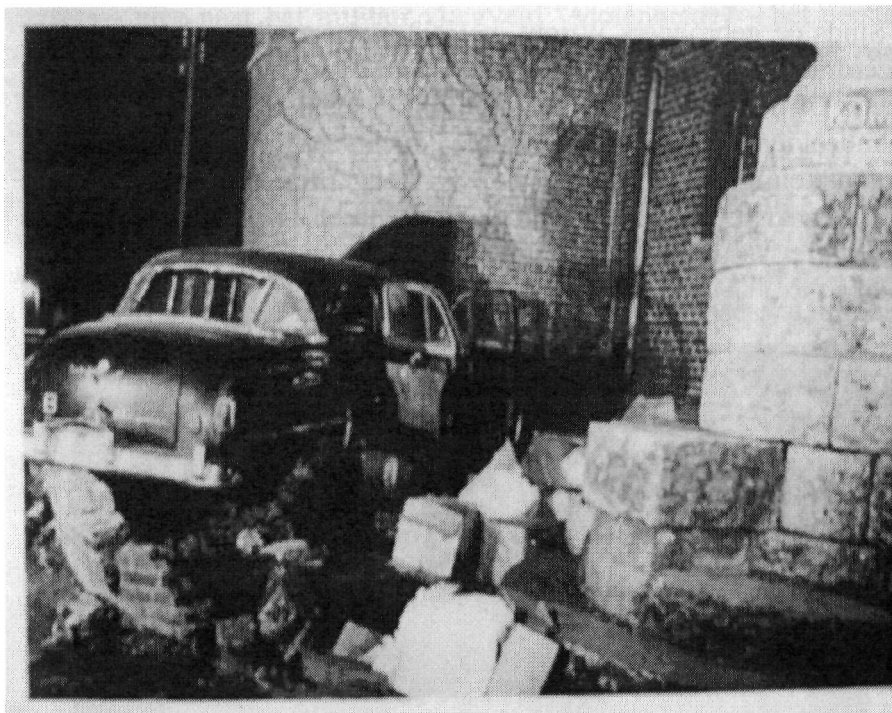
Oorspronkelijk werd te voet gesmokkeld over nu nog bekende smokkelpaadjes, waarover de smokkelaars met hun waar in een zak over de schouder achter elkaar aan liepen, maar later gebeurde het met autos. Dat leverde ware wild-west-taferelen op. De douaniers legden kraaienpoten en andere versperringen op binnenwegen die de

smokkelaars plachten te gebruiken, en herhaald werden smokkelautos beschoten.

Op Broekhoven, waar een aantal smokkelaars woonde, waren de avonturen het gesprek van de dag. De smokkelaars waren in de hele wijk bekend, en daar bleef het bij.

Ook wild stropen om wat bij te verdienen kwam voor. De stropers kwamen aan de huizen hun waar aanbieden, wat ik als kind van nabij heb meegemaakt.

*Deze smokkelaar heeft de – op de foto nauwelijks
te lezen – spreuk op de kerkmuur “Komt allen tot mij”
te letterlijk opgevat*

DE Vliegheij

Sinds de gebroeders Wright in 1902 met een vliegtuig van latten, ijzerdraad, linnen en op twee fietswielen over een afstandje van een meter of tien, een meter boven de grond hadden gevlogen – ik zag filmbeelden ervan - heeft de luchtvaart een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. In 1919 vloog Blériot over Het Kanaal van Frankrijk naar Engeland en in de jaren twintig vervoerde de KLM al passagiers over grotere afstanden.

VLIEGT STEEDS MET DE K.L.M

naar BRUSSEL, PARIJS, LONDEN
BREMEN, HAMBURG, KOPEN-
HAGEN, MALMO, BERLIJN, enz.,
en kom een voorproefje nemen met
de Pinksterdagen op het vliegveld
GILZE-RIJEN. — II 6.— per per-
soon. — Autobusverbinding van
Grootte Markt Breda, naar het
vliegveld. — Inschrijvingen bij de
Agenten: REISBUREAU VAN DEN
BERG & Co., N. Glunckenstraat 43
Breda. 18507

Advertentie uit de jaren twintig

De parachute kwam in de jaren twintig. In 1925 nam mijn vader me, vijf jaar oud, achter op de fiets - op het laatst in een stroom van fietsers - mee naar het militair vliegveld "Molenheide" - het eerste vliegveld van het land - een hei tussen Gilze en Rijen die daar "de Vlieghei" werd genoemd. Daar zou een man met een parachute uit een vliegtuig springen. De mensen hadden het nog nooit gezien en konden het nauwelijks geloven. Op de Heikese toren was met een rode vlag aangegeven, dat het evenement, gezien de goede weersverwachting zou doorgaan. (Zwart betekende niet doorgaan en wit: misschien).

Bij aankomst bleken op de hei al honderden mensen te liggen wachten. Het duurde nog uren voordat in de verte het geluid van een vliegtuig was te horen. Er kwam beweging in de menigte. Eindelijk cirkelde het boven de Vlieghei. Een man sprong eruit! Een zwarte vogel tegen een grijze lucht, zoals ik het nog op mijn netvlies heb. Het maakte een beangstigende indruk op me. Hij zou doodvallen! Maar toen ging een grote paraplu boven hem open en kwam hij behouden op de grond terecht. De mensen stormden juichend en met de armen omhoog naar hem toe, zodat ik niets meer van hem zag.

De mobiliteitstechniek heeft zich onvoorstelbaar snel ontwikkeld. De man die mij achter op de fiets meenam naar de Vlieghei heeft zowel de eerste auto zien rijden – eind negentiende eeuw: "Kom 's gaauw kèèke! 'ne waogen zonder pèèrd!"- als het eerste vliegtuig en een mens op de maan gezien.

BURENHULP

Ondanks de minder fraaie gebeurtenissen die ik hierboven heb vermeld, heb ik Broekhoven in mijn jeugd als een gezellige buurt ervaren, en de bevolking als prettig en geestig. Het lage levenspeil en andere ongemakken werden vaak met een kwinkslag opgevangen.

Waarschijnlijk was er toen meer burenhulp dan nu het geval is. Nu zijn er zorginstellingen, die burenhulp minder nodig maken. De voorbeelden van burenhulp die ik me uit mijn eigen jeugdervaringen kan herinneren betroffen mijn moeder, zowel actief als passief. Tegenover ons woonde een kinderrijk gezin, waarvan de moeder ziekelijk was en vaak het bed moest houden. Mijn moeder stuurde mij dan met een grote pan warm eten naar de overkant.

Maar zij is helaas ook zelf de lijdende partij geworden. Toen ik vijf jaar oud was, heeft ze een ziekte gekregen, waaraan ze vijf jaar later, toen ik dus tien jaar oud was, vierenveertig jaar oud is overleden. Vooral in het laatste jaar van haar leven heeft een buurvrouw mij vaak in haar gezin opgenomen om mijn moeder de zorg voor mij uit handen te nemen.

Het nog altijd bestaande kerkhof van Broekhoven lag toen met een laan aan de Groenstraat, in het gedeelte vanuit de stad gerekend rechts van de Broekhovenseweg. Daar is mijn moeder begraven.

Al eerder was daar ook een zontje van mijn ouders begraven, dat in 1918 kort na de Tweede Wereldoorlog, twee jaar oud is overleden aan de Spaanse griep, die toen wereldwijd veertig miljoen slachtoffers heeft geëist. Het serum tegen de ziekte was toen nog niet uitgevonden.

De begrafenis van mijn moeder gebeurde, zoals toen gebruikelijk was, te voet. De rouwwagen was met zwarte paarden bespannen. Achter de wagen liepen in de toen - van de opvattingen van de Kerk afkomstige - gebruikelijke volgorde eerst mijn vader, daarna ik als zoon en pas daarachter mijn oudere zus, vervolgens verdere familieleden - ook eerst de mannen en daarna de vrouwen - en tenslotte buurtbewoners en andere belangstellenden.

Ik herinner me nog als de dag van gisteren, dat mijn vader mij daags na de begrafenis weer meenam naar het graf van mijn moeder. Het werd een barre tocht. De Groenstraat aan die kant van de Broekhovenseweg was nog een modderige, moeilijk te belopen zandweg en er stond nog geen enkel huis. Het begon te regenen en we hadden geen paraplu bij ons. We hadden de koude herfstwind die over de akkers waaide tegen en onze schoenen waren modderklompen geworden.

Ik keek terzijde naar mijn vader, die met een gezichtsuitdrukking die ik niet van hem kende, zwijgend, stug en verbeterd doorstapte.

Colofon

*

Geprent en ingebonden bij Drukkerij Gianotten

*

De foto's op bladzijden 4, 25, 33, 35, 38 en 45
zijn overgenomen
uit het Regionaal Archief Tilburg

